

об'ємами пасажирських перевозок лідирують Київщина (191 поїздка, 92,8 млн. лиц) і високоурбанізовані області (30-35 поїздки 30-40 млн. лиц). Установлено, що більшість регіонів України, за виключенням Волинської, Ровенської, Чернігівської і Николаєвської областей, характеризуються достатньо розвинутою залізничною мережею, середніми і високими показателями об'ємів перевезки вантажів і пасажирів, значительною подвижністю жителів. Зазначено, що компактність території, сприятливі природно-географічні умови, значительний потенціал транзитності, висока транспортна доступність всіх регіонів, наявність міжнародних транспортних коридорів - головні фактори, які обумовлюють успішне розвиток залізничного транспорту в Україні.

Ключові слова: транспорт, транспортна система, залізничний транспорт, транспортні вузли, міжнародні транспортні коридори, вантажні і пасажирські перевезки.

Abstract:

Zoe V. Boiko. TERRITORIAL STRUCTURE AND REGIONAL FEATURES OF RAILWAY TRANSPORT OF UKRAINE.

In modern conditions of Ukraine's integration into the European and world economy, the need for more highly developed transport system increases, it becomes the basis for the effective integration of the country into the world community and occupying a location that corresponds to the highly developed state. An important factor in the economic development of Ukraine is the use of its advantages of transport and geographical position as a transit area. Providing the movement of people and goods transport, including rail, makes a significant contribution to the socio-economic, scientific-technical, cultural, domestic and international bonds, therefore improving the territorial organization of transport is of great social and economic importance, and requires thorough social-geographical study. The need for Ukraine in the highly developed transport system is increasingly growing, because it is the basis for effective integration of the country into European and world community and occupying a location that corresponds to the highly developed state.

In article the algorithm of researches of railway transport of Ukraine at the state level; the features of the development, the analysis of the territorial structure and regional differences of railway transport of Ukraine. Currently, there are 21619,4 km Railways, of which 47% is electrified (10242,2 km) 144047 units of rolling stock. The analysis of indicators of freight and passenger traffic showed that the level of freight Railways of Ukraine decreased by 8.2% to 457454,5 thousand tons. For factor mobility and the volume of passenger traffic lead the Kiev region (191 trip 92.8 million persons) and vysokoobrazovannym region (30-35 travel 30-40 million persons). Found that most regions of Ukraine, except Volyn, Rivne, Chernihiv and Mykolaiv regions, characterized by well-developed railway network, medium, and high indicators of volumes of cargo and passengers, a significant mobility of residents. It is noted that the compactness of the territory, favorable natural and geographical conditions, the considerable potential of transit, high transport accessibility of all regions, the availability of international transport corridors are the main factors that determine the successful development of rail transport in Ukraine.

Key words: transport, transport system, railway transport, transportation hubs, international transport corridors, freight and passenger transportation.

Надійшла 01.04.2017р.

УДК 911.3:314](477.54)

Олена АФОНІНА

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ХАРКІВСЬКІЙ РЕГІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ РОЗСЕЛЕННЯ

У статті розглядаються тенденції розвитку міграційних процесів на території Харківської регіональної системи розселення. Показано зміни міграційної поведінки жителів протягом 1995-2015 рр. За вказаний період, міграційне скорочення населення змінилося міграційним приростом. Встановлено, що міграційна рухливість мешканців Харківської регіональної системи розселення має тенденцію до скорочення. Аналіз видової структури міграцій демонструє переважання внутрішньої міграції над зовнішньою. Як засвідчує аналіз міграційних процесів у розрізі різних типів поселень, міграційний оборот містян у 2,5 рази більший за міграційний оборот жителів сільських поселень.

Ключові слова: міграція, міграційний процес, міграційний оборот, міграційний приріст.

Постановка проблеми. Міграція як важливий суспільний феномен, обумовлений дією природних та соціально-економічних чинників, визначає особливості регіонального розвитку. Міграційні процеси – надзвичайно розповсюджене явище як в Україні так і на рівні регіонів. Не є виключенням Харківська регіональна система розселення. В останні роки міграція є важливим компонентом формування

чисельності населення Харківської регіональної системи розселення. Незважаючи на позитивні зміни у перебігу міграційних процесів, проблема міграційного скорочення населення залишається надзвичайно актуальною, особливо серед периферійних систем розселення різних ієрархічних рівнів. Дана проблема потребує ретельних досліджень з метою розробки заходів моніторингу і регулювання міграцій-

них переміщень мешканців міських та сільських поселень.

Аналіз останніх досліджень. Теоретико-методологічною базою дослідження міграційних процесів стали праці відомих вчених: О. Хомри, Ж. Зайончковської, Т. Заславської, Ю. Пітюренка, Л. Руденка, О. Шаблія, В. Джамана, В. Загороднього, М. Романюка, Е. Лібанової, Т. Богдан, О. Малиновської, І. Прибиткової, О. Позняка. Питаннями суспільно-географічного дослідження міграційних процесів на рівні обласних систем Харківської регіональної системи розселення займалися Л. Немець, К. Немець, К. Сегіда, І. Барило, Г. Леонтьєва, С. Сюткін, А. Корнус, О. Корнус. Однак сучасні соціально-економічні та політичні реалії вимагають посиленої уваги до особливостей перебігу міграційних процесів на рівні регіональних систем розселення.

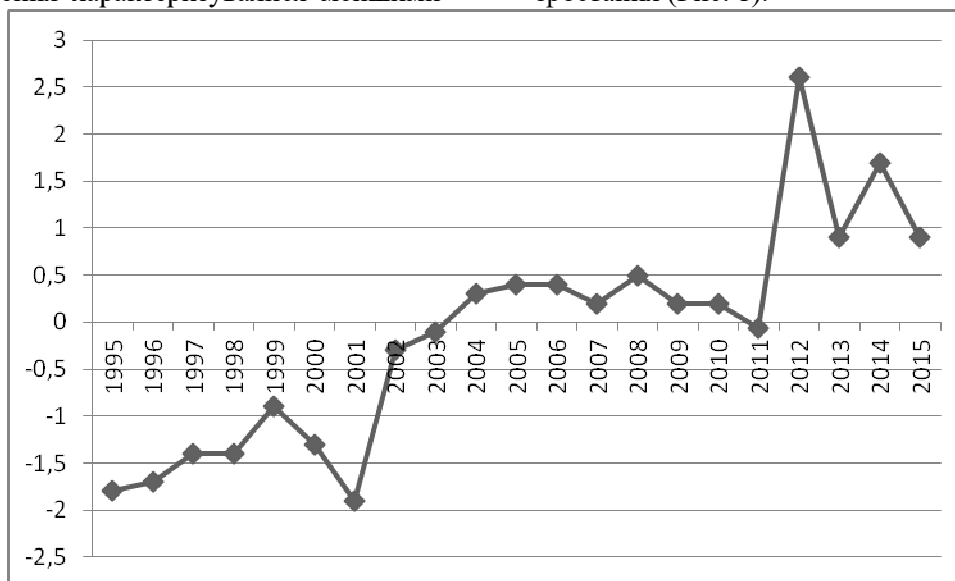
Метою даного дослідження є аналіз міграційного руху населення Харківської регіональної системи розселення.

Виклад основного матеріалу. Міграційний процес – це зміна станів (структури і способу функціонування, організації) міграційної системи в часі, зумовлена особливостями розвитку суспільства та впливом середовища і підпорядкована специфічним законам розвитку [7, с.11]. У 2015 р. міграційними процесами було охоплено 160,2 тис мешканців Харківської регіональної системи розселення, з них прибулі склали 82,6 тис осіб (1,6% від загальної кількості мешканців) вибулі 77,6 тис осіб. Найактивніше мігрували жителі Харківської обласної системи розселення (76,1 тис осіб), натомість Полтавська та Сумська обласні системи розселення характеризувалися меншими

обсягами міграційних переміщень (46,5 тис осіб та 37,6 тис осіб відповідно).

Протягом 1995-2015 рр. міграційну поведінку жителів Харківської регіональної системи розселення характеризували міграційне скорочення населення, що фіксувалося до 2004 року (за межі регіональної системи розселення вибуло 64,1 тис осіб), яке змінилося міграційним приростом (кількість прибулого населення була більшою за вибуле на 42,7 тис осіб). Серед обласних систем розселення, найбільше значення сальдо міграції характерне для Харківської обласної системи розселення (з 1995 по 2015 рр. за рахунок міграції населення збільшилося на 39,1 тис осіб). У Полтавській обласній системі розселення сальдо міграції склало -13,6 тис осіб. Сумська обласна система розселення, єдина, де протягом останніх двох десятиріч спостерігається від'ємне сальдо міграції населення (з 1995 по 2015 рр. за рахунок міграції населення зменшилося на 46,9 тис осіб). За досліджуваний період загальні обсяги міграцій населення склали 166,1 тис осіб. Тобто щороку місце постійного проживання змінювали приблизно 7,9 тис осіб.

Важливим показником аналізу масштабу та інтенсивності міграцій населення Харківської регіональної системи розселення є коефіцієнт міграційного приросту. Харківська регіональна система розселення – типовий регіон північного-сходу України, який характеризується вищим коефіцієнтом міграційного приросту населення (0,9‰ у 2015 р.) порівняно із загальнодержавним показником (0,3‰ у 2015 р.). Динаміка коефіцієнта міграційного приросту населення характеризувалася тенденцією до зростання (Рис. 1).

Рис. 1. Динаміка коефіцієнта міграційного приросту населення Харківської регіональної системи розселення, % (побудовано автором за даними [1;2;3])

Найвищі значення показника міграційного

приросту припали на 2012 р. – (+2,6‰), най-

нижчі – на 2001 р. – (-1,9%). 3-поміж обласних систем розселення, найбільші значення показника характерні для Харківської обласної системи розселення (5,5% у 2012 р.), а найменші – для Сумської (-4,0% у 2001 р.). Міграційна привабливість Харківської обласної системи розселення визначається роллю м. Харкова, як потужного економічного, фінансового, освітнього та культурного центру і центру систем розселення різних ієрархічних рівнів, населення якого постійно поповнюється за рахунок прибулого населення. До факторів, які стимулюють міграцію належать невідповідність очікувань і уявлень майбутньої роботи з існуючими вакансіями на ринку праці периферійних районів, можливості самореалізації та кар'єрного зростання, приваблива інфраструктура великого міста. Міграційне скорочення населення в Сумській обласній системі розселення має негативні наслідки, а саме призводить до скорочення чисельності населення, старіння населення, зниження інтелектуального потенціалу.

Аналіз міграційної рухливості мешканців Харківської регіональної системи розселення демонструє чітку тенденцію до скорочення. За період 2002-2015 рр. показник міграційного обороту зменшився вдвічі, за рахунок скорочення кількості прибулих (у 1,98 рази порівняно з 2002 р.) та вибулих (у 2,1 рази порівняно з 2002 р.). 3-поміж обласних систем розселення, найвищі темпи скорочення міграційного обороту спостерігалися в Харківській обласній системі розселення (у 4,8 рази за досліджуваний період), найменші – в Сумській (на 17,1% за досліджуваний період).

Аналіз видової структури міграцій населення показує, що для Харківської регіональної системи розселення основною формою міграційних переміщень є внутрішня міграція. За даними державного комітету статистики України, міграційний оборот в межах внутрішньої міграції у 2015 р. склав 93,0% загальної міграційного обороту регіону (Табл.1).

Таблиця 1.

Динаміка міграційного обороту населення Харківської регіональної системи розселення за видами міграційних переміщень, тис осіб

Види міграцій	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2015
Внутрішня	211,0	215,4	202,3	203,7	197,2	184,7	168,2	176,3	167,7	169,6	166,6	149,0
Зовнішня	11,7	9,5	8,1	7,2	8,3	8,5	6,5	4,1	3,8	17,3	13,5	11,2
Разом	222,7	224,9	210,4	210,9	205,5	193,2	174,7	180,4	171,5	186,9	180,1	160,2

(складено автором за даними [9])

Міграційний оборот населення в межах внутрішніх міграційних переміщень характеризується тенденцією до скорочення. За період 2003-2015 рр. цей показник зменшився на 62,0 тис осіб або 41,6%. За абсолютними показниками обсяги внутрішньої міграції мешканців Харківської регіональної системи розселення склали 149,0 тис осіб у 2015 р., перевищивши міграційний оборот населення в межах зовнішньої міграції більше ніж у 13 разів. Найвищі значення показника міграційного обороту населення в межах внутрішньої міграції припали на 2010 р. – (97,7% від загальної кількості міграційних переміщень), найнижчі – на 2012 р. – (90,7% від загальної кількості міграційних переміщень).

Аналіз міграційного обороту населення в межах внутрішньої міграції у розрізі обласних систем розселення демонструє лідерство Харківської обласної системи розселення. Так, 67,3 тис її мешканців змінили своє місце проживання у 2015 р. Значно нижчими показниками міграційної активності вирізняються решта обласних систем розселення, у яких міграційний оборот мешканців склав 45,1 тис осіб у Полтавській та 36,6 тис осіб у Сумській облас-

них системах розселення. Міграційний оборот населення у Сумській обласній системі розселення майже вдвічі нижчий порівняно із Харківською обласною системою розселення.

Військові події на Сході України та анексія Криму зумовили появу не типової форми міграційних переміщень – вимушеної внутрішньої міграції. Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» передбачено, що внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [5]. Більшість внутрішньо переміщених осіб розташовані на територіях близьких до їх попереднього місця проживання. Не є виключенням і Харківська регіональна система розселення. За даними державної міграційної служби України, на

початок 2016 р. кількість внутрішньо переміщених осіб з Донецької та Луганської областей на територію Харківської регіональної системи розселення становила 254,9 тис осіб [8]. Основна частина вимушених переселенців мігрувала до міських та сільських поселень Харківської обласної системи розселення (208,9 тис осіб або 82,0% від загальної кількості мігрантів даної категорії). Кількість внутрішньо переміщених осіб з АР Крим становила 1,7 тис осіб. Міграція внутрішньо переміщених осіб, з одного боку, викликала низку проблем пов'язаних з їх розміщенням, забезпеченням житлом, створенням умов для зайнятості населення, з іншого боку, обумовила деяке загальне зростання чисельності населення у різних типах поселень.

Аналіз динаміки міграційних переміщень свідчить про те, що останнім часом на території Харківської регіональної системи розселення активізувалися зовнішні міграції. У 2015 р. міграційний оборот у межах зовнішньої міграції становив 11,2 тис осіб або 7% загального міграційного обороту регіону (Табл.1). Динаміка показника зовнішньої міграції характеризувалася тенденцією до зменшення, за винятком 2012 р. коли він збільшився на 13,5 тис осіб або 7,1% порівняно з попереднім періодом. Збільшення обсягів міграційного обороту в межах зовнішньої міграції у 2012 р. відбулося за рахунок зростання кількості прибулих. Переважну більшість іммігрантів склали молоді люди з країн Середньої Азії, які прибули до Харківської регіональної системи розселення з метою отримання високоякісних освітніх послуг у вищих навчальних закладах регіону. Адже престиж місцевих вишів, передовсім тих, що знаходяться у м. Харкові, забезпечується їх відкритістю та наявністю повної та достовірної інформації про заклад. За даними обласних управлінь державної міграційної служби України, кількість іноземних громадян які проходили навчання у 2014 р. становила 19,8 тис осіб [10;11;12]. Левову частку робіт у справі навчання іноземних громадян забезпечують вищі навчальні заклади м. Харкова та Харківської обласної системи розселення (16,8 тис осіб або 84,7% від загальної кількості споживачів освітніх послуг). Бойові дії на Сході України, гостра соціально-економічна криза, а також зниження рівня життя населення зменшили привабливість Харківської регіональної системи розселення для іммігрантів. У 2015 рр. кількість іноземних громадян, які відвідували регіон зменшилася на 8,9 тис осіб порівняно з 2012 р [9]. Незважаючи на зменшення показника міграційного обороту в межах зов-

нішньої міграції з 2013 рр., його питома вага у 2015 р. у структурі міграційних переміщень була вдвічі більшою, ніж протягом 2007-2011 рр. Найвищі значення показника міграційного обороту населення в межах зовнішньої міграції припали на 2012 р. – (9,3% від загальної кількості міграційних переміщень), найнижчі – на 2011 р. – (2,2% від загальної кількості міграційних переміщень). 3-поміж обласних систем розселення, найвищі показники міграційного обороту характерні для Харківської обласної системи розселення (8,8 тис осіб або 78,5%). Значно нижчими вони є у решті обласних систем розселення, міграційний оборот зовнішньої міграції у Полтавській та Сумській обласних системах розселення становить 1,3 та 1,0 тис осіб відповідно. Міграційний оборот населення у Сумській обласній системі розселення майже у 8 разів нижчий порівняно із Харківською обласною системою розселення.

Із зовнішніми міграціями пов'язана проблема біженців. Відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначено, що біженець – особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [4]. На початок 2015 р. кількість осіб, які потребують додаткового захисту на території Харківської регіональної системи розселення становила 106 осіб [6]. Найбільшу кількість осіб відповідної категорії (83 особи або 78,3%) концентрує Харківська обласна система розселення.

За характером перебігу міграційних процесів Харківська, Полтавська та Сумська обласні системи розселення внутрішньо неоднорідні. Розглянемо масштаби та інтенсивність міграційного руху населення на рівні районних систем розселення. Так, у 2015 р. майже у половині (33 районні системи розселення або 47% від загальної кількості) районних систем розселення показник міграційного обороту склав 3,0-4,0% від кількості жителів; у 30 районних системах розселення відповідний показник становив 2,0-3,0%. Найвищі показники мігра-

ційного обороту населення спостерігалися у Гребінківській (6,7%), Глухівській (4,7%), Охтирській (4,2%), Шевченківській (4,1%), Пирятинській (4,1%), Великописарівській (4,1%) районних системах розселення, найнижчі – у

Тростянецькій (1,8%) районній системі розселення.

Показником аналізу міграційних змін у розрізі районних систем розселення є коефіцієнт міграційного приросту населення.

Таблиця 2.

Розподіл районних систем розселення за коефіцієнтом міграційного приросту населення у 2015 році, ‰

Значення коефіцієнту міграційного приросту населення, ‰	Районні системи розселення
(+10,0)-(+5,0)	Валківська, Дергачівська, Чугуївська
0-(+5,0)	Балаклійська, Великобурлуцька, Вовчанська, Зачепилівська, Зміївська, Золочівська, Коломацька, Первомайська, Харківська, Великобагачанська, Гребінківська, Диканська, Карлівська, Кобеляцька, Котелевська, Кременчуцька, Лубенська, Новосанжарська, Оржицька, Пирятинська, Полтавська, Шишацька, Білопільська, Недригайлівська, Охтирська, Сумська, Ямпільська
0-(-5,0)	Богодучівська, Борівська, Ізюмська, Кегичівська, Красноградська, Краснокутська, Куп'янська, Лозівська, Нововодолазька, Печенізька, Шевченківська, Гадяцька, Глобинська, Зіньківська, Козельщинська, Лохвицька, Машівська, Миргородська, Решетилівська, Семенівська, Хорольська, Чорнухинська, Чутівська, Буринська, Великописарівська, Глухівська, Конотопська, Краснопільська, Кролевецька, Лебединська, Липоводолинська, Путивльська, Середино-Будська, Шосткинська
(-10,0)-(-5,0)	Близнюківська, Дворічанська, Роменська, Тростянецька
(-15,0)-(-10,0)	Барвінківська, Сахновщинська

(розраховано автором за даними [1;2;3])

Як видно з даних табл. 2, у 40-ка районних системах розселення показник міграційного приросту населення від'ємний, у 30 районних системах розселення позитивний баланс міграційного приросту населення. Найвищі показники міграційного приросту населення характерні для Дергачівської (8,5‰), Валківської (5,5‰) та Чугуївської (5,5‰) районних систем розселення, найнижчі – для Сахновщинської (-11,8‰) та Барвінківської (-11,1‰) районних систем розселення. Суттєві відмінності коефіцієнта міграційного приросту населення особливо помітні серед районних систем розселення з від'ємним балансом міграції. Значення даного показника змінюється в діапазоні від -0,05‰ у Шевченківській районній системі розселення до -11,8‰ у Сахновщинській районній системі розселення. Важливо відмітити відносно високі значення показника міграційного приросту населення у районних системах розселення, де знаходяться потужні економічні центри з диверсифікованими ринками праці, більш розвинутою інфраструктурою та вищим рівнем життя населення; та тих, які розміщені територіально близько до центру обласної системи розселення і характеризуються вищим рівнем економічного розвитку на відміну від периферійних районних систем розселення. Натомість, районні системи розселення зі складною ситуацією на ринку праці, низьким рівнем життя є менш привабливими для

мігрантів, активно віддають своє населення і мають від'ємний показник міграційного приросту.

Аналіз міграційних процесів у розрізі різних типів поселень Харківської регіональної системи розселення демонструє переважання міграційного обороту мешканців міських поселень над сільськими. У 2015 р. міграційний оборот міських жителів у 2,5 рази перевищував міграційний оборот сільського населення. Даний показник суттєво відрізняється на рівні обласних систем розселення. У Харківській обласній системі розселення міграційний оборот міського населення у 4,1 рази перевищував оборот сільських жителів, у Сумській та Полтавській у 2,0 і 1,6 рази відповідно.

Поселення різної людності мають відмінні міграційні показники. Чим вища людність поселення, тим більший міграційний оборот. Так, у 2015 р. міграційний оборот населення у містах Харків, Полтава та Суми становив 68,0%, 34,0% та 36,4% міграційного обороту міського населення відповідних обласних систем розселення.

Відповідно до даних обласних управлінь статистики, поселенська мережа Харківської регіональної системи розселення характеризується додатнім міграційним приростом населення за винятком поселень Сумської обласної системи розселення. У 2015 р. міграційний приріст населення у міських поселеннях Хар-

ківської регіональної системи розселення становив 1,2%, у сільських – 0,1%. Серед обласних систем розселення, найвищі значення показника міграційного приросту населення зафіксовані у Харківській обласній системі розселення (міграційний приріст міського населення становить 2,0%, сільського – 1,0%),

найнижчі – у Сумській (-0,7% і -1,3% відповідно).

Аналіз напрямів міграційних переміщень міського і сільського населення Харківської регіональної системи розселення показує, що головним видом міграцій є внутрішньорегіональна міграція (Табл.3).

Таблиця 3.

Міграційний оборот міського і сільського населення Харківської регіональної системи розселення за видами міграцій у розрізі обласних систем розселення на початок 2014 р., осіб

Напрями міграційних переміщень	Міські поселення			Сільська місцевість		
	Харківська обласна система розселення	Полтавська обласна система розселення	Сумська обласна система розселення	Харківська обласна система розселення	Полтавська обласна система розселення	Сумська обласна система розселення
Усі потоки	75472	43421	25789	17146	17903	12163
Внутрішньорегіональна міграція	34869	18220	15686	13215	11992	8764
Міжрегіональна міграція	30109	11812	9425	3528	5700	3263
Міждержавна міграція	10494	13389	678	403	211	136

(складено автором за даними [1;2;3])

Питома вага внутрішньорегіональних міграційних переміщень міського населення складає 47,5%, сільського населення – 72,0%. Аналіз даних свідчить, що міграційний оборот міського населення у межах трьох обласних систем розселення у розрізі внутрішньорегіональної міграції перевищує міграційний оборот сільського населення: у Харківській обласній системі розселення – у 2,6 рази; у Полтавській – у 1,5 рази; у Сумській – у 1,8 рази. Подібна тенденція спостерігається і у розрізі міжрегіональної та міждержавної міграції. Так, у межах міжрегіональної міграції оборот міського населення перевищує оборот сільського: у Харківській обласній системі розселення – у 8,5 разів; у Полтавській – у 2 рази; у Сумській – у 2,9 рази. Міграційний оборот мешканців міських поселень у розрізі міждержавної міграції перевищує оборот жителів сільської місцевості: у Харківській обласній системі розселення – у 26 разів; у Полтавській – у 63 рази; у Сумській – у 5 разів. Міграційне сальдо майже в усіх обласних системах розселення було додатнім для міських і сільських жителів (за виключенням Сумської обласної системи розселення).

Висновки. Аналіз міграційних процесів у Харківській регіональній системі розселення дає можливість сформулювати наступні вис-

новки:

1. Міграційну поведінку мешканців Харківської регіональної системи розселення характеризували два протилежні процеси: міграційне скорочення населення до 2004 року змінилося міграційним приростом.

2. Аналіз міграційної рухливості мешканців Харківської регіональної системи розселення демонструє чітку тенденцію до скорочення (за період 2002-2015 рр. показник міграційного обороту зменшився вдвічі).

3. Головною формою міграційних переміщень населення Харківської регіональної системи розселення є внутрішня міграція (93,0% загального міграційного обороту у 2015 р.).

4. Районні системи розселення неоднорідні за масштабами та інтенсивністю міграційного руху населення (у 33 районних системах розселення показник міграційного обороту складає 3,0-4,0% від кількості жителів; ще у 30 - 2,0-3,0%).

5. Міграційний оборот мешканців міських поселень у 2,5 рази перевищує міграційний оборот сільського населення.

6. Головним напрямком міграційних переміщень мешканців міських та сільських поселень є внутрішньорегіональна міграція (47,5% міграційних переміщень міського населення та 72,0% сільського населення).

Література:

1. Головне управління статистики у Полтавській області. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.poltavastat.gov.ua/>
2. Головне управління статистики у Сумській області. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://sumy.ukrstat.gov.ua/>
3. Головне управління статистики у Харківській області. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>

4. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [Електронний ресурс]: Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17
5. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс]: Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18
6. Інформаційний бюлетень Державної міграційної служби за 2014 рік. Електронний ресурс: Режим доступу: http://dmsu.gov.ua/images/pro-dms/centr/2014_byuleten.pdf
7. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи / [за ред. О.В.Позняка]. – Умань, 2007. – 276 с.
8. Оперативний звіт з моніторингу міграційних процесів (15-21 січня 2016 року). [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://dmsu.gov.ua/images/pro-dms/centr/zvit_vypusk_18.pdf
9. Офіційний сайт державної служби статистики України. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Управління державної міграційної служби у Полтавській області. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://pl.dmsu.gov.ua/>
11. Управління державної міграційної служби у Сумській області. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://sm.dmsu.gov.ua/>
12. Управління державної міграційної служби у Харківській області. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://kh.dmsu.gov.ua/>

References:

1. Holovne upravlinnya statystyky u Poltavs'kiy oblasti. [Elektronnyy resurs]: Rezhym dostupu: <http://www.poltavstat.gov.ua/>
2. Holovne upravlinnya statystyky u Sums'kiy oblasti. [Elektronnyy resurs]: Rezhym dostupu: <http://sumy.ukrstat.gov.ua/>
3. Holovne upravlinnya statystyky u Kharkivs'kiy oblasti. [Elektronnyy resurs]: Rezhym dostupu: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>
4. Zakon Ukrainy «Pro bizhentsiv ta osib, yaki potrebuyut' dodatkovoho abo tymchasovoho zakhystu» [Elektronnyy resurs]: Rezhym dostupu: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17
5. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennya prav i svobod vnutrishn'o peremishchenykh osib» [Elektronnyy resurs]: Rezhym dostupu: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18
6. Informatsiynyy byuleten' Derzhavnoyi mihratsiyanoi sluzhby za 2014 rik. Elektronnyy resurs: Rezhym dostupu: http://dmsu.gov.ua/images/pro-dms/centr/2014_byuleten.pdf
7. Mihratsiyani protsesy v Ukraini: suchasnyy stan i perspektyvy / [za red. O.V.Poznyaka]. – Uman', 2007. – 276 s.
8. Operatyvnyy zvit z monitorynhu mihratsiyonykh protsesiv (15-21 sichnya 2016 roku). [Elektronnyy resurs]: Rezhym dostupu: http://dmsu.gov.ua/images/pro-dms/centr/zvit_vypusk_18.pdf
9. Ofitsiyyny sayt derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy. [Elektronnyy resurs]: Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Upravlinnya derzhavnoyi mihratsiyanoi sluzhby u Poltavs'kiy oblasti. [Elektronnyy resurs]: Rezhym dostupu: <http://pl.dmsu.gov.ua/>
11. Upravlinnya derzhavnoyi mihratsiyanoi sluzhby u Sums'kiy oblasti. [Elektronnyy resurs]: Rezhym dostupu: <http://sm.dmsu.gov.ua/>
12. Upravlinnya derzhavnoyi mihratsiyanoi sluzhby u Kharkivs'kiy oblasti. [Elektronnyy resurs]: Rezhym dostupu: <http://kh.dmsu.gov.ua/>

Аннотация:

Е. Афонина. МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ХАРКОВСКОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ РАССЕЛЕНИЯ.

В статье на основе анализа статистических материалов областных управлений статистики рассматриваются тенденции развития миграционных процессов на территории Харьковской региональной системы расселения. Выяснено, что в 2015 г. миграционными процессами охвачено 160,2 тыс. жителей Харьковской региональной системы расселения.

Показаны изменения миграционного поведения жителей на протяжении 1995-2015 годов. За указанный период времени, миграционное сокращение населения сменилось миграционным приростом. В ходе проведенного анализа установлено, что Харьковская региональная система расселения характеризуется несколько высшим коэффициентом миграционного прироста населения (0,9 % в 2015 г.) по сравнению с общегосударственным показателем (0,3 % в 2015 г.). Среди областных систем расселения наибольшие значения данного показателя характерны для Харьковской областной системы расселения, наименьшие – для Сумской.

Установлено, что миграционная подвижность жителей Харьковской региональной системы расселения имеет тенденцию к сокращению. Так, на протяжении 2002-2015 годов показатель миграционного оборота уменьшился вдвое. Анализ видовой структуры миграций показал преобладание внутренних миграционных перемещений над внешними. Однако, оборот внутренних миграционных перемещений сократился (на 41,6% за 2003-2015 гг.). Проведено сравнение значений коэффициента миграционного прироста населения среди районных систем расселения. Выяснено, что большинство районных систем расселения (57,0%) имеют отрицательные значения данного показателя.

Как показал анализ миграционных процессов в разрезе различных типов поселений Харьковской региональной системы расселения, миграционный оборот горожан в 2,5 раза превышает миграционный оборот жителей сельских поселений. Установлено, что сеть поселений Харьковской региональной системы расселения в целом характеризуется положительным миграционным приростом за исключением поселений Сумской областной системы расселения.

Ключевые слова: миграция, миграционный процесс, миграционный оборот, миграционный прирост.

Abstract:

O. Afonina. MIGRATION PROCESSES IN KHARKIV REGIONAL SETTLEMENT SYSTEM

In the article trends of migration process in the Kharkiv regional settlement system are investigated, which is based on the data analysis of regional statistical administrations. It was found out that in 2015 the migration process covered 160.200 inhabitants of Kharkiv regional settlement system.

The changes in the people migration behavior that happened over 1995-2015 are indicated. During the period, the population decline in migration was replaced by migration increase. In the analysis it was elucidated that the Kharkiv regional settlement system is characterized by some higher migration rate of the population (0,9 ‰ in 2015) compared with the general index (0,3 ‰ in 2015). Among the regional systems of settlement, the highest index indicator takes up the Kharkiv regional settlement system, the lowest – the Sumy one.

It was found that the migration mobility of the population in the Kharkiv regional settlement system tends to decrease. In other words, in 2002-2015 rate of migration turnover halved. The analysis of migration patterns revealed the predominance of internal migration over external. However, internal migration turnover reduced (41.6% in 2003-2015.). Coefficient indexes of the migration increase among the population of different district settlements are compared. It was found that most of the district settlement systems (57.0%) have a negative index.

The analysis of the migration process of different settlement types in the Kharkiv regional settlement system shows that migration turnover of citizens 2.5 times exceeds that in rural settlements. It was found that a number of settlements in the Kharkiv regional system, in general, is characterized by a positive migratory gain, except for the settlements of Sumy regional system.

Key words: migration, migration process, migration turnover, migration gain.

Надійшла 13.03.2017р.

УДК 911.373. (477)

Тарас ЗАСТАВЕЦЬКИЙ

МІСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ ЯК ЦЕНТРИ НОВИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У АГРАРНОМУ РЕГІОНІ

У статті розглядаються особливості розвитку міських поселень в аграрних регіонах як центрів дієздатних територіальних громад. Здійснено аналіз трансформацій функцій міст і селищ в процесі зміни суспільних відносин, обґрунтовано напрямки соціально-економічного розвитку центрів територіальних громад в Тернопільській області.

Ключові слова: функціональна структура, міські поселення, економічна база міст, центр територіальної громади.

Актуальність дослідження. В Україні відбувається перший етап адміністративно-територіальної реформи, що виявляється у формуванні дієздатності територіальних громад. Такі громади повинні зумовити значні зміни у соціально-економічному розвитку поселень, у життєдіяльності населення. Тому так важливо здійснити аналіз сучасної поселенської мережі, виявити населені пункти, які б виконували роль центрів територіальних громад. Такими центрами в аграрних регіонах мають бути всі міські поселення і великі села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні соціально-економічні процеси в містах, що відбиваються на їх функціонуванні, знаходять відображення у наукових публікаціях українських географів та економістів В.Джамана, М.Долішнього, А.Доценка, О.Гладкого, С.Іщука, І.Ілляш, Н.Дністрянської, М.Дністрянського, Л.Немець, Я.Олійника, А.Степаненка, Д.Ткача, О.Топчієва, О.Шабля, Л.Шевчук та ін. Ці вчені розглядають трансформацію міського простору загалом, метрополійних територій, зокрема. Але ще недостатньо уваги приділяється аграрним регіонам, в яких міські поселення є центрами для навко-

лишніх сільських територій, де відбувається найбільша деградація соціально-економічного розвитку. Міські поселення в аграрних регіонах стають важливими об'єктами вивчення в сучасних умовах формування територіальних громад.

Мета статті – виявити основні напрямки соціально-економічного розвитку міських поселень, як центрів нових територіальних громад, у аграрному регіоні.

Виклад основного матеріалу. Після того як, в Україні було прийнято низку указів Президента і уряду щодо децентралізації влади (передусім Указ Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020» (2015 р.), Закон «Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року» (2014 р.), розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» (2014 р.), Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015 р.), розпочався процес активного формування територіальних громад. Головною метою цього процесу є відхід від централізованої моделі управління в державі, побудова ефек-